

Marta Pessarrodona, records entre versos, assajos i traduccions

Xènia Bussé

Arriba passejant amb la Queta, la seva gosseta, a l'entrevista, i totes dues saluden de manera cordialíssima. Conversem amb la Premi d'Honor de les Lletres d'enguany durant un matí al bar de l'estació de Valldoreix, el seu Sussex particular, on viu i escriu des de fa temps. En els darrers anys, Pessarrodona ha publicat una bona colla de volums, repartits, sobretot, entre les editorials Meteora i Ara Llibres, entre els quals podríem destacar l'antologia *Poemes (1969-2007)* i el nou recull de poemes *Animals i plantes* a Meteora i els assaigs *França 1939. La cultura catalana exiliada, (Quasi) tots els contes* i *Virginia Woolf i el Grup de Bloomsbury* a Ara Llibres. Fa tres anys va publicar la biografia de Jacint Verdaguer a quatre mans amb Narcís Garolera, a Quaderns Crema.

Premi Nacional de Cultura el 2011, el 2019 li ha arribat la màxima distinció de les Lletres. Pessarrodona està en forma. Enfila una cigarreta darrere una altra mentre desgrana records de fa anys i mira de fit a fit al futur, plena de projectes.

—*Quan vas saber que series poeta?*

—Als sis anys ja deia que volia ser escriptora i, tot i que no recordo què escrivia, sé segur que ho feia. Als deu, volia ser García Lorca. A casa meva, tant el meu pare com la meva mare eren molt lectors. Sempre els veia llegint. El meu pare viatjava molt per Catalunya, perquè tenia representacions, però la mare era a casa, llegint sempre... Alguna vegada, dinàvem tard perquè ella estava acabant de llegir una novel·la!

—*El 1967, el primer cop que ets a Londres, un amic teu, Marià Vancells, presenta un recull de poemes teus al premi Carles Riba. Gabriel Ferrater és al jurat i vol que et donin el premi. Finalment, i amb una bona emprenyada d'ell, el jurat decideix donar-lo a Vidal Alcover, i diuen a Ferrater que tu ets jove i que ja el guanyaràs en una altra ocasió, el premi. El cas és que, en aquell moment, l'única dona que l'havia guanyat era Clementina Arderiu, el 1958, i passen encara una pila d'anys fins que el torna a guanyar una altra poeta, Maria Mercè Marçal, el 1976.*

—Sempre estem igual. El Premi d'Honor me l'han donat aquest any a mi, però que ningú no es pensi que l'any que ve el donaran a cap escriptora... Seria un desgavell, dues dones seguides!

—*Tornem a aquell premi Carles Riba, però.*

—Ja mai més m'hi vaig presentar, al Carles Riba. Però sempre dic que va ser millor que no me'l donessin, el premi. Gràcies a l'emprenyada que va agafar, en Ferrater va decidir venir a Terrassa a conèixer-me. Jo el podia haver conegut abans, coincidíem als ferrocarrils, el veia quan anava a la universitat i jo pujava a Terrassa. Però soc tímida i, si coincidíem, feia veure que no el veia. L'Esther Tusquets, que era molt amiga meva, va telefonar a Seix Barral demanant per en Gabriel per si podia fer que anéssim a prendre un aperitiu junts i ella ens presentaria. Però aquella tampoc no va ser l'ocasió.

—Bé, el cas és que l'editor Josep Pedreira, tot i no guanyar el Riba, em va comunicar que em publicava el llibre tot dient-me: «Faries molt bé de conèixer en Ferrater i que et fes un pròleg.»

Marta Pessarrodona amb la Queta, estirant les cames després de l'entrevista, pels voltants de l'estació de Valldoreix, en ple Sussex català

“Als sis anys ja deia que volia ser escriptora i, tot i que no recordo què escrivia, sé segur que ho feia. Als deu, volia ser García Lorca”

—*Finalment, us coneixeu.*

—Nosaltres, un grup d'amics de Terrassa, que en podríem dir el Bloomsbury local, havíem editat un llibre que només era un poema meu, "Primers dies de 1968" —després inclòs a *Setembre 30*—, amb obra gràfica de tots els companys artistes. Al grup, excepte l'Anna Alavedra que era dissenyadora gràfica, tots ho eren, d'artistes. I vam programar la presentació en una casa de la família de l'Alavedra, que se'n diu la Casa de la Ceràmica. Tot plegat entre amics. Recordo que havíem convidat Cirici Pellicer per fer la presentació, però no va arribar a temps perquè el vol amb què tornava de Nova York es va retardar. I llavors va aparèixer en Ferrater. Com que no teníem presentador, en Ferrater es va llegir el poema en un moment i el va presentar. De manera brillant, òbviament. Després vam anar a sopar tots plegats, etc. Al capdavall vam quedar que ens veuríem a Sant Cugat el dimecres següent. I així va començar la relació.

—*D'aquest començament, tant en Ferrater com tu en vas escriure un poema, un temps després. El seu, "Midsommarnatt", i, el teu, "Nit trista de Sant Joan". Explica'ns aquesta història.*

—En conèixer el Gabriel, ell em va dir que ja no era poeta, que el que li interessava era la lingüística i la gramàtica estructural de la llengua catalana, que estava escrivint. Però aquest poema, "Midsommarnatt", el va escriure el primer Sant Joan que sortíem junts, el 1968. Vam veure unes fogueres a Barcelona, passejant, etc. És un poema molt bonic. En aquell moment, en Gabriel estava traduint *Dr Glas*, de Hjalmar Söderberg, i d'aquí el títol. El poema es va incloure en un *dépliant* que publicaven uns quants editors —Lumen, Edicions 62, Seix Barral i, després, d'altres— i que es deia *La mosca*. Mort en Gabriel, el seu germà Joan va decidir que aquest poema no existia i no apareix en cap edició de cap llibre. Quan en Joan es va morir, els marmessors van decidir que sí que es publicava. (A la recent edició crítica de *Les dones i els dies* de Ferrater, de Jordi Cornudella, el poema hi és inclòs, a la pàgina 213.)

—Caram, quines històries.

—Hi ha de tot, a les famílies.

—Tu sempre vas voler ser molt discreta, amb la teva relació amb en Ferrater.

—Exacte, mai no vaig voler anar de nòvia enlloc, amb ell. El seu germà Joan deia que jo m'hi volia casar, amb en Gabriel, però el cas és que jo mai vaig pensar a casar-m'hi, ni amb ell ni amb ningú, de fet. No sé d'on ho devia treure, però té a veure amb les complicades relacions que tenien tots dos germans. Però això seria una altra història. Jo estava encantada amb en Gabriel, és clar, però no volia que m'hi veiessin gaire. El 1971, sí que vam anar plegats a la Universitat Catalana d'Estiu, a Prada. Em sembla que va ser l'únic cop que vaig anar de *consorte*, i recordo que va ser perquè el meu íntim amic Marià Vancells s'acabava de morir, a vint-i-set anys, i jo estava molt tocada. Però a Prada jo me n'anava amb l'Eduard Bonet a veure cinema a Perpinyà, *La mort a Venècia* i coses d'aquestes. En Gabriel patia perquè creia que ell em frenava de fer coses, de viatjar pertot. Era molt bona persona.

—Un dia en Ferrater arriba i et porta *The Golden Notebook* i et recomana que te'l llegeixis.

—Li vaig dir que no sabia prou d'anglès, en aquell moment. I, de fet, no el vaig llegir llavors, sinó un temps després. De la Lessing, jo havia llegit *Canta la hierba*, a Seix Barral, amb traducció d'en José M.Valverde. Tot i dir que *The Golden Notebook* era extraordinari, en Gabriel sempre deia que la Lessing era una pesada. Es veu que se l'havia trobada alguna vegada per Formentor i li havia demanat que signés algun manifest de protesta per això o per allò. Quan Seix Barral va contractar *The Golden Notebook* per traduir-lo al castellà, anys després, l'Helena Valentí va trucar a l'editorial demanant traduir-lo. Ella coneixia el llibre per la mateixa via que jo el vaig conèixer, és clar. La traducció de l'Helena, finalment, no va sortir fins el 1978 i a l'editorial Noguer, on jo treballava en aquell moment. Vaig empènyer per comprar drets i versió perquè és una gran traducció.

—*Quan comences, però, a tractar-la en persona, la Doris Lessing?*

—Cap al 1976, època de la revista *Vindicación Feminista*, jo acabava de traduir per a Grijalbo les memòries de Dora Russell, segona dona de Bertrand Russell. Se'n va dir *Autobiografia*. Li vaig escriure per demanar de trobar-nos i ella, que vivia a Cornualla, em va dir que d'acord, però que ens trobaríem a Londres en tal data perquè havia de ser a casa del seu fill, a Hampstead. Vam passar tota una tarda plegades. Jo enregistrava l'entrevista i, de tant en tant, em demanava que aturés el magnetòfon perquè m'explicava intimitats de Bertrand Russell. Quan acabàvem, em va dir que havia de conèixer una amiga seva, jove, amb molt de talent, "us fareu amigues". I aquella amiga seva era la Doris Lessing. Vaig trigar dos anys i escaig a telefonar-li. Quan, per a Noguera, vaig contractar els drets per publicar precisament *The Golden Notebook* en traducció de la Valentí, de la qual parlàvem abans, llavors vaig trobar que era un bon moment per contactar-hi. Abans no hauria sabut pas com fer-ho. A Londres, vam estar tot un dia plegades i es va establir una molt bona relació. Des d'aleshores ens vam veure moltes vegades.

—*En aquell moment, tu hi anaves tot sovint, a Anglaterra. Ja eres mig anglesa.*

—Hi havia estat unes quantes vegades, sí. Primer, el 1967, després, estant amb en Gabriel, vaig ser a Londres un estiu estudiant, el 1970. Quan en Gabriel va morir, me'n vaig anar a viure-hi dos anys, del 72 al 74, a la Universitat de Nottingham. Des d'aleshores, hi he anat tot sovint a Londres. Cada dos o tres mesos.

—*Londres, una de les teves ciutats.*

—I tant! Vaig demanar que la pedra amb què els d'Òmnium fan el record per al Premi d'Honor fos de Camden Road, vora el riu Camden, afluent del Tàmesi. Havia de ser de Camden o bé de la confluència del Riutort amb el Ter, a Camprodon.

—*De la teva connexió anglesa, en surten moltes branques, però quan és que hi ha el primer contacte amb el grup de Bloomsbury?*

—A Seix Barral, a partir del 1970, jo treballava amb en Joan Ferraté, que n'era el director literari i havia volgut, tant sí com no, que jo treballés amb ell... perquè li feia de contacte directe amb el seu germà! En fi, en aquella època, doncs, a l'editorial vaig rebre informació de la futura publicació d'una biografia de Virginia Woolf. Ho vaig trobar interessant i la vaig demanar. Però quan el llibre es va publicar i va arribar a Seix Barral, l'estiu del 1972, jo ja no hi treballava, me n'havia anat a Anglaterra poc després de la mort d'en Gabriel. En arribar a Londres, el 17 de juliol de 1972, vaig sentir per la ràdio una entrevista que feien a Quentin Bell, el nebot de la Woolf, autor de la biografia. Alguna cosa devia entendre, de l'entrevista, amb l'anglès que sabia llavors, perquè vaig anar de seguida a comprar el llibre a la llibreria de Harrod's, just al costat de la *boarding house* on jo m'estava. Em vaig posar a llegir amb l'ajuda del diccionari Oxford Concise. En veure que la casa on va néixer Virginia Stephen, 22 Hyde Park Gate, era al costat d'on jo vivia, me n'hi vaig anar. En aquell moment, només hi havia una placa que recordava que allí hi havia viscut Leslie Stephen, el seu pare. Acabat el llibre, el setembre següent, quan ja era a Nottingham, vaig anar a la llibreria del campus a encarregar el segon volum de la biografia, que sortia el 5 d'octubre. En acabar el segon volum de la biografia vaig decidir que la Virginia Woolf seria la meva professora d'anglès i així vaig anar fent, vaig començar amb la primera novel·la, la segona, els assajos...

—Com has dit algun cop, però, fins ben bé als anys setanta, l'obra de la Woolf havia estat una mica deixada de banda...

—És així. Hi ha dos elements que fan que l'obra i la figura de l'autora tornin a gaudir de la màxima atenció: per una banda, el Women's Lib, que és el moviment del nou feminisme que irromp amb força a finals dels anys seixanta. I després, és clar, la biografia de Quentin Bell, que és extraordinària. Durant temps vaig insistir a l'Esther Tusquets que la publicués a Lumen. En castellà, l'obra de la Woolf l'havien publicada a Caralt, als anys quaranta, però als setanta,

l'Esther va començar a publicar-ho tot. Al final em va dir "d'acord, pesada!" i la va contractar. La condició que li posava jo era que en volia ser la traductora! Al capdavant, però, Lumen va trigar una mica a publicar-la, va sortir el 1980.

—*Com va ser que vas començar a tractar Quentin Bell?*

—Publicada ja la traducció de la biografia, Quentin Bell havia de venir a Barcelona i va demanar a la seva editorial, Hogarth Press, la que havien fundat els Woolf, que contactessin amb mi. I així va ser com el vaig conèixer a ell i la seva dona, Anne Olivier Bell, que era extraordinària. Ella va morir just l'any passat, a cent dos anys. Després d'aquella primera trobada, vam quedar que, quan jo anés a Anglaterra, els trucaria. Recordo que el següent viatge que vaig fer, jo anava amb una amiga i viatjàvem en cotxe. A la tornada, just quan enfilàvem cap al canal de la Mànega, vaig trucar als Bell. Ells vivien a la costa, a Sussex, i em van dir que hi anéssim a dinar l'endemà. I a partir d'aquí les trobades es van repetir, com un ritual. Uns quants anys després, quan la Fundació la Caixa em va demanar si podia muntar una exposició dedicada a Virginia Woolf, vaig proposar-los que la mostra fos sobre tot el grup de Bloomsbury. De seguida vaig implicar-hi els Bell i el resultat va ser extraordinari. Sempre dic que en Quentin i l'Anne van ser uns secretaris no pagats. És la mostra més important que s'ha fet fins ara, de tot el grup.

—*Es va inaugurar a Barcelona el setembre del 1986.*

—Sí. La Fundació la Caixa va editar, també, un catàleg, però, lamentablement, mai no es va reeditar.

—*A Barcelona, sabíem què era el grup de Bloomsbury?*

—No gaire. Durant el temps de preparació de la mostra, recordo que m'era més senzill anar-m'ho fent tot jo mateixa que no pas buscar-me ajudants: em costava més temps explicar-los què era el grup i la seva transcendència que no pas fer jo el que calia fer. Va ser una mostra complexa: hi havia pintura, mobles, catifes, teixits, manuscrits.

El més fascinant del grup és que era absolutament interdisciplinari, hi havia de tot: economia, història, pintura, narrativa, disseny.

”Un dia, em vaig preguntar: «Per què carai t’interessa tant, aquest grup?» I el cas és que, en definitiva, és el primer grup artístic i intel·lectual britànic en el qual conviuen en les mateixes condicions homes i dones. Els anteriors tots eren d’homes, i les dones eren...

—*Les muses.*

—Sí, sí. Hi ha Shelley i els romàntics, oi? Curiosament, l’única dona era la Mary Shelley i el que se li acut d’escriure és el *Frankenstein*, molt significatiu. Dins els preraphaelites, la Cristina Rossetti, que és una gran poeta, no hi era, però, en canvi, hi havia el seu germà, Dante Gabriel... A Bloomsbury hi ha igualtat, tot i que, de cara a la vida pública, per exemple, Virginia Woolf, en les eleccions generals del 1907, com que no pot votar, ha d’ensobrar propaganda sufragista! El grup de Bloomsbury té coses extraordinàries. Per exemple, jo, que soc absolutament incapaç de llegir la teoria econòmica de Keynes sobre la moneda, etc., en canvi, recomano absolutament *Les conseqüències econòmiques de la pau*, el seu llibre del 1919, que és magnífic. Keynes, un economista, escriu meravellosament. Tots eren uns grans escriptors. No cal ni anomenar Lytton Strachey, que és extraordinari.

—*La teva admiració i estudi de Bloomsbury es va materialitzar en el llibre “Virginia Woolf i el grup de Bloomsbury” (Ara Llibres). El devies escriure gairebé de memòria.*

—De memòria no, però el cas és que el vaig poder escriure sense moure’m de casa: a la biblioteca hi tinc un apartat dedicat al grup que segurament deu ser la biblioteca més completa de Catalunya i d’Espanya. És una biblioteca que cada any té volums nous.

—*Amb el teu permís, salto ara de Virginia Woolf cap a Susan Sontag, a qui també vas tractar durant anys, i l’obra de la qual també coneixes.*

—Als anys seixanta, quan va sortir *Contra la interpretació* de la Sontag, a Seix Barral, te la llegies i et deixava una forta impressió.

Vaig anar seguint què feia i llegint-la, és clar. Un dia, el 1986, Guillermo Cabrera Infante, i la seva dona, la Míriam, amics meus, em van trucar dient que eren a Astúries i que anés a veure'ls, que passaven uns dies amb la Sontag. En aquell moment jo estava preparant un viatge a Berlín, me n'hi anava a estudiar alemany, o sigui que no m'anava bé. L'any següent, a la Susan Sontag li van donar un premi de cinema a Barcelona, i, en ser aquí, em va trucar de part dels Cabrera. I des d'aleshores ens vam anar trobant: a Nova York, per Europa, quan venia. Li vaig traduir les seves dues darreres novel·les, que són precioses, una al castellà, *The Volcano Lover*, i l'altra al català, *In America*.

—*Què és el que més destacaries d'ella, de la seva obra?*

—Era una intel·lectual molt potent, brillant. Tenia una formació excepcional. Coneixia Ortega y Gasset en profunditat, per exemple, cosa que nosaltres, des d'aquí, sovint hi passem de llarg, perquè Ortega és antifeminista i anti-Catalunya. Abans de dedicar-se a escriure, la Sontag havia estat professora del Departament de Religió de la Columbia University, o sigui que els seus coneixements eren vastíssims i abastaven moltes àrees. Quan es posa a fer assaig és molt potent i les novel·les, sobretot les darreres, com et deia, són magnífiques.

—*Parlant de novel·les, he llegit en una entrevista que et van fer, que Julian Barnes et va dir en una ocasió que una novel·la no pot ser mai perfecta; en canvi, un poema sí que ho pot ser. Hi estàs d'acord?*

—No, no hi estic d'acord. *Le rouge et le noir* és perfecta, per exemple, o *La chartreuse de Parme*, també. I la *suite* Proust. Jo crec que hi ha perfecció, en novel·la. En general, però, passa que rellegim poques novel·les, però, en canvi, rellegim molts poemes. Et pots llevar a mitjanit a buscar un poema que et ve al cap, però que no records sencer, per exemple, i vas a buscar-lo, a llegir-lo de nou. Dificilment, et llevaràs a mitjanit a buscar un paràgraf d'una novel·la. És diferent.

—*Tu n'acabes de publicar un, del llibre de poemes. I en tens un altre a mig coure.*

—Sí, el darrer llibre de poemes ha mig coincidit amb el Premi d'Honor. Mai no m'ho hauria imaginat! El vaig començar el 1998, quan vaig escriure el primer, dedicat a la Maria Mercè Marçal, que s'havia mort feia poc, llavors. Aquell any, que va ser quan vaig venir a viure a Valldoreix, em vaig adonar que, de fet, estava escrivint dos llibres alhora. Un el vaig acabar abans, *Animals i plantes*, publicat el 2007. I l'altre és el darrer que he publicat, *Variacions profanes*, ple d'epígrafs de la Bíblia, per una coincidència de lectures, pensaments, i la relectura del Llibre.

—*En tens un altre, a mitges.*

—Aquest trigarà. Dos o tres anys. El títol provisional amb el qual treballa és *Admiracions*. A finals d'aquest any en surt un tríptic. Un dels poemes, “Una bellesa terrible ha nascut”, està dedicat a Yeats, recordant el seu poema “Pasqua de 1916”, i tenint al cap els quadres de *Saturn* de Goya i de Rubens que hi ha al Museo del Pardo de Madrid. Amb tot això, el poema em va sortir pensant en l'1 d'octubre de 2017 i en com, després, activistes i polítics van anar cap a l'escorxador. L'altre poema, recorda, està dedicat a la Montse Roig, “Samizdat”. I el tercer es diu “Nadal de 2017”, que recorda alguns poetes catalans com Foix, Carner. El tríptic sortirà traduït al castellà i a l'anglès.

—*Te'ls tradueixes tu?*

—No, jo mai em tradueixo. Sempre confio en algun traductor. Les traductores —genèric intencionat— cometem molts errors, és clar, però també tenim encerts, quan traduïm. A més, parlant de versions, jo, si volgués, podria escriure directament en castellà. I més et diré, el més normal seria que jo fos una escriptora en castellà: vaig néixer el 1941, tota la meva formació va ser en castellà. Quan vaig decidir escriure només en català, em vaig haver de comprar la gramàtica d'en Fabra.

—*Parlem una mica de la Rodoreda. A la biografia que en vas publicar el 2005 expliques que la vas conèixer amb en Ferrater.*

—Sí, en persona la vaig conèixer amb en Gabriel, el 1968, quan es presentava la reedició d'*Aloma*, al Cinc d'Oros. Recordo que la Rodoreda estava nerviosíssima aquell dia, i, a la dedicatòria m'hi va posar, "A Marta Pesarr", perquè va trobar el nom massa llarg. De la Rodoreda i en Gabriel tinc una història per explicar. A l'inici dels anys setanta, Martí de Riquer tenia l'encàrrec d'escriure una *Història de la literatura catalana* per a una editorial italiana i va demanar a en Gabriel que s'hi posés també, i que s'ocupés de preparar la part que anava des del 1919 en endavant. A en Gabriel li feia una mica de mandra, però s'hi va posar i va començar a llegir coses. Jo li vaig deixar el meu exemplar de *La plaça del Diamant* perquè l'havia de llegir. Arribo un dia a casa, a Sant Cugat, i me'l trobo plorant. Emocionat fins al moll de l'os, per la novel·la de la Rodoreda. Li queien les llàgrimes. Ell no en llegia, de novel·les, llavors. D'aquella història de la literatura amb en Riquer no en va escriure ni una línia. Tot això va ser molt a prop de la seva mort.

—*Quina història!*

—A la Rodoreda la vaig començar a tractar força anys més tard.

—*Com va anar?*

—El 1979, jo escrivia molt per a l'*Avui* i el meu cap era l'Agustí Pons, que en aquella època acabava de passar per una operació complicada d'estómac i estava mig convalescent. Al diari havien decidit fer una entrevista a la Rodoreda i hi vaig anar jo amb l'Agustí Pons i la seva dona a veure-la, a Romanyà. Recordo que li duia un exemplar d'una revista àcrata, *La Banyera*, on jo havia escrit una ressenya de l'edició castellana de *Mirall trencat*, pensant que no l'hauria vista. Amb gran sorpresa meva, ja la tenia, la revista. La Rodoreda feia veure que no sabia res, però ho sabia tot... Quan ens va rebre, ja vaig veure que estava molt nerviosa, fins al punt que, quan ens anava a servir un whisky, li va caure la glaçonera a terra i se li va trencar. Recordo que, de tornada, vam haver de parar abans d'arribar a Barcelona, a sopar, perquè estàvem exhaurits, dels nervis d'ella.

”Poc després d’aquella trobada, vaig començar a treballar a Edhasa per ocupar-me de les edicions en català. Un dia, em trobo la Rodoreda a la recepció de l’editorial: hi anava a recuperar els drets de la versió en castellà de *La plaça del Diamant* per dur-los a un altre segell. En veure’m, però, va decidir canviar d’idea, i em va dir d’anar a prendre alguna cosa al Sandor. A partir d’aquesta trobada, Edhasa li va començar a publicar noves edicions dels seus títols en castellà. I així va ser com vam començar a tractar-nos tot sovint. Ens vàiem a Barcelona o a Romanyà. I cada primavera i cada tardor, havíem d’anar a dinar a La Puñalada, que convidava ella. Li recordava l’època en què hi anava a esmorzar, amb les amigues, mentre va treballar al Palau Robert, a la Institució de les Lletres Catalanes, just abans de l’exili. I jo encantadíssima, és clar. Ens vam veure molt sovint, fins que va morir, el 1983. Haver-la coneguda tan de prop em va donar el punt de vista, el 2001, per començar a escriure’n la seva biografia. I tot i que em vaig passar dies i dies a l’Institut d’Estudis Catalans, copiant documents i parts de la seva correspondència, vaig tenir molt clara quina era la Rodoreda que jo volia explicar.

(Amb el permís de Marta Pessarrodona, que estima els gossos, dedico aquest escrit a la memòria del meu amic caní Roy.)